

AHIN DAĞLARA, DAĞLARA...

(ZƏNGİLANSIZLIĞIN 25 ili)

Günlər bir-birinə calandı, həftələr, aylar ötdü, daha bir il gəlib başa çatdı. Doğma yurdumuz Zəngilanı itirdiyimiz illərin üstünə bu il də əlavə oldu, cəmi 25 il elədi...

"25 il - BİR İGİDİN ÖMRÜ" deyə-deyə ah çəkir yurddaşlarım, özümü sındırmıram, təsəlli verirəm, "AHIN DAĞLARA, dağlara..." deyirəm.

Zəngilanın işğalı artıq nağıllara çevrilib. Bu 25 ildə nəvələrinə nağıl danışmalı olan yaşlı nəslin böyük əksəriyyəti dünyasını dəyişib. Nəvələr nənəsiz-babasız böyüyürlər. Nənəsiz-babasız böyüdükləri kimi də nağılsız qalıblar. Nağıla ehtiyacları var, elə doğma yurd Zəngilan haqqında da nağıla

"Bir nağıl dünyası itirmişəm mən, Atlara inamım yaman azalıb... İtlərə inamım yaman azalıb..."

Bu şeiri Ziyad qocamın ölümündən sonra yazmışdım, onda 1977-ci il idi, hələ on bir yaşım vardı.

Ziyad qocam (anamın anası) bizə nağıllar danışdı. O danışdıqları arasında ermənilərin 1918-ci il qırğını da vardı, bizə nağıl kimi danışdı, biz də nağıl kimi qəbul edərdik. Necə də qəbul etməyəydik, Hənd kəndinin erməniyi gəlib eşşəklərimizə palan tikirdi, başqa bir erməni Meğrinin dükanlarını kəndlərimizə yönəldirdi, Qafana nə dalınca gətseydin, tapardın, tapmamış qayıtmazdın...

İndi Zəngilanlı günlərimizin nağıllarını uydurub nəvələrimizə danışmaqdan başqa çarəmiz qalmır. Heç olmasa doğma yurd böyüməkdə olan nəslin yaddaşlarına hopsun... yaddaşlarda yaşasın Zəngilan - nağıllara çevrilən Zəngilan...

Giləylənmirəm, haqq sözü mü deyirəm, heç kimin də bostanına daş atmıram. Zəngilan məktəblərində "Çaylar" mövzusunda dərs keçirilir, Bəsitçayın, Oxçunun, Həkərinin, Bərgüşadın adı çəkilmir. "Dağlar" mövzusu öyrədilir, yaxşı ki, Murovdan bəhs olunur, Süsən, Əsgülüm, Xustub, Bürünc dağlarının adı belə tutulmur. Şairləri, yazıçıları ilə görüş keçirməkləri bir yana, məktəblərdə adlarını belə bilən yoxdu... Bu duyğusuzluq, bu laqeydlik haradan qaynaqlanır, görəsən?

Şair Ələsgər Taliboğlu dərdimi dinləyib yazır:

Hopdu ürəyimə o yurdun nuru,
Orada vuruldum aydın səhərə.
Sevdim dəlillərlə ana torpağı
Gedəcəm... sevgimin qaldığı yere.

Ələsgər Taliboğlu Şərurdandır, Zəngilanı görməyib. Tələbək illərində Bakıdan Şərura gedəndə də, geri qayı-

danda da qatar Zəngilan rayon ərazisindən gecə keçib, şair yuxuda olub, görə bilməyib. Amma o yerlər haqqında danışdıqlarımızdan heyran qalıb Zəngilana...

Zəngilan adının etimologiyası üzərində hələ də baş sındırırlar. Zəngli ilanlar məskəni, ilanlarla zəngin məkan, Gilandan gəlmiş ("sən gilanlı") tayfanın burada məskunlaşması kimi elmi əsaslara söykənməyən fərziyyələr hələ də gündəmdədir. Mənsə, bunu artıq nağıllaşdırmışam - nəvələrimə danışırım. Xustub dağ silsiləsində Gəzbel dağı var. Orada canavar yuvası kimi dörd çıxışı olan mağara mövcuddur. Füzuli rayonundakı Azix mağarasındakı (ilk insan məskəni olaraq dünya qəbul edib) kimi burada da ilk ibtidai insan yaşayıb. Azix mağarasının tədqiqatı aparılırsa da Gəzbel mağarasının tədqiqatına ermənilər imkan verməyiblər. Bu mağara yaşayan insanlar gündüzlər yem dalınca qijhaqijla axan Oxçu çayının sahillərinə düşüblər. Balıq tutublar, çayın qırağındakı pencərdən, göy-göyertidən yeyiblər. Bəzən qarlılıq düşənə kimi yem axtarıblar və geriye qayıda bilməyiblər. Beləcə çayın qırağında özlərinə məskən salıblar. ZƏNGİLAN - Yeni məskən deməkdir. (Zən - yeni, gil - torpaq, yer, an - məkan, yurd) İndi də işlədirik, "ZƏNNim (ağılıma son gələn fikir) məni aldatmaz" deyirik. "ZƏNNimcə, (yeni düşüncəmlə) bu belə olmalıdır" kimi fikirləşirik. Məntiqə söykənməyənlər yazılı mənbə axtarırlar. O vaxt yazılı mənbəmi vardı? Bir çox məsələlər günümüze nağıllar, əfsanələr, rəvayətlər, bir sözlə, şifahi xalq ədəbiyyatı ilə gəlib çatmayıbmı?

Ələsgər Taliboğluya görə, laqeydlik vətənpərvərlik hissinə üstələyib, o ülvə hissələr elə o yurd yerlərində qalıb.

Qəlbimdən boy verən o həzin hisslər,
Könlümü hər axşam oxşayar, süslər.
İlahi qüvvəylə o yurda səslər,
Gedəcəm sevgimin qaldığı yere.

Zəngilan əfsanəvi bir məkəndir. Yazı düzü deyilən düzəngahı vardı. Ora "Koroğlu daşı", "Ağ oyuq" da deyirdilər. İki hündür ağ daşı vardı. Bu daşlara o vaxt möcüzəli kimi baxırdılar, sanki meteorit qırığıydı, dastandakı Koroğlunun qılını hazırlanan daş parçasıydı, bəlkə də buna görə, "Koroğlu daşı" adlandırıldılar. Daşların yuxarı hissəsi oyulmuşdu, oyuğa yağ, fitil qoyular, gecələr yandırılırdı. Bu daşlar nə vaxtdan bura qoyulmuşdu, hardan gətirilmişdi,

bəlli deyildi. Heç o da bilinmir ki, kim bura ocaqçı təyin edirdi, kim onun zəhmətini qiymətləndirirdi. Bütün bunlar nağıl kimi ağızdan-ağıza ötürülərək bizə gəlib çatmışdı. O daşlardan biri naməlum səbəblərdən ötən əsrin səksəncinci illərində yoxa çıxmışdı. İkinci daşı da bir traktorçu qoşub qapısına sürüyüb aparılmışdı. Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri Nazir Kərimov xəbər tutandan sonra elə həmin traktorçuya daşı yerinə qaytar-

tdı. Ərazidə inzibati bina tikirdi, DAŞ HEYKƏLLƏR Muzeyi yaradılmasına nail oldu. Həmin daşların oyuğuna doldurulmuş fitilli yağ gecə səhərə kimi yanar, Cənubi Azərbaycanın Qaradağ mahalında Şimali Azərbaycanın Qarabağ mahalına gələn karvanın yolunu istiqamətləndirirdi. Karvan Kələyberdən Araz çayı boyunca Xudafərin körpüsünə kimi həmin alovlara görə istiqamətlənirdi. Bircə körpüdən keçdikdən sonra Həkəri çayı boyunca uzanan təpələrə çıxana kimi məşəli görməzdi. Elə ki, təpələrin üstünə çıxdı, düz Şuşa şəhərinə girənə kimi məşələ görə gedərdi. Bax, Zəngilan uzun əsrlər boyu O TAYLI-BU TAYLI VƏTƏNİN məşəli olub. İndi hanı o yurd?

Görək, Ələsgər Taliboğlu nə yazıb...

O yurdda sevdim mən çayı, çaylağı,
Həm eli, obanı, yayı, yaylağı.
Gözümün yaşıtək ayna bulacağı,
Gedəcəm sevgimin qaldığı yere.

Zəngilanın Vejnəli kəndində qızıl yatağı vardı. Mənbələrdə bu yatağın ilk araşdırmaçıları alman geoloqu G.Abix (1902) və rus geoloqu L.Konyuşevski (1911) olublar. 1959-cu ildən fasilələrlə iş aparılırsa da yataq SSRİ dövründə işlədilmədi, sonralar bəzi geoloqlarımız, guya qoruyub müstəqillik dövrünə saxladıqlarını vurğuladılar. İndi Arazboyu Naxçıvana gedib-gələnlərin dediyinə görə ermənilər daşları yarıb yatağı işlədirdilər. Bu da bir AH!!!

Şəhri-Şərifanın sorağı birinci minillikdən gəlir. Babək zamanında bir müddət ölkənin

mərkəzi şəhərinə çevrilib. Səkkizguşəli sərdabə abidə kompleksinin qalıqları vardı. Deyilənə görə, yeraltı yolu Həkəri çayının altından keçməklə qarşı tərəfdə yerləşən Məmmədbəyli kəndindəki Türbəyə çıxırdı. Tədqiqat aparılmayıb, sərdabənin yerində ilanların çoxluğu bəhanə gətirilirdi. (Yeri gəlmişkən, bunu qeyd etməyə bilmərəm. Sərdabə haqqında Babək Xürrəmidin dövründəki tarixçilər qeyd etsə

də, bəziləri hələ də həmin sərdabənin XIII əsrdə tikildiyini yazırlar)

Statistik məlumatları sadalamağa ehtiyac duymadım, bəlkə də bu 25 ildə yüz dəfə xatırlanıb. Döyüş əməliyyatlarından da söhbət açmadım, gerçək məğlubiyyət şanlı hərbi tariximizə yazıla bilməz.

Bu gün Zəngilanın işğalının 25 illik acısını necə çəkirik?

Şair Adil Həsənoğlu nikbin ruhdadır, tezliklə torpaqlarımızın işğaldan azad olunacağına başlayacağımızı güman edir.

Şair Ayaz İmranov suallar ünvanlayır, "neynirsiniz bu anım tədbirlərini keçirib", deyər soruşur...

Teyfur Çələbi, Bərxudar Hüseynov, Mehman Həkəri, Arif Dardanyuxarı və adını çəkmədiyim başqaları... bu ağır yükü tənhalıqda hərəsi bir cür çəkirlər, AH çəkdiyə kimi...

Rayon ictimaiyyətinin böyük əksəriyyəti "Bəsitçay" qoruğunun fəaliyyətindən bu yaxınlarda xəbər tutdular. İcra başçısının xeyir-duası ilə kürsünün babadan nəvəyə ötürülməsi münasibətilə təntənəli tədbirin sədası bütün rayona yayıldı. Bu necə vətəndaşlıqdır, bu necə zəngilanlıqdır? 25 il dinməzəcə bir qurumun maaşını alanan, çörəyini yeyən, o qurumun adını divara da yazdımaysan... Heç vaxt və heç yerdə hallandırmayasan... Hansı ki, Zəngilan çinar meşəsi rəsmən dünyada ikinci hesab olunur. Son vaxtların araşdırmalarına görə isə, birincidir. Çünki Kanadadakı çinar meşəsi süni, Zəngilandakı çinar meşəsi isə təbii yolla artmışdır. Bəlkə ona görə səslər

rini çıxartmayıblar ki, ermənilər həmin qoruğu yerlə-yeksan eləyiblər, biri 110 dollardan fars tacirlərinə satıblar? Məhz elə buna görə səs-küy salmağa dəyməzdimi? Dövlətin ayırdığı puldan 50 manat ödəyib konfrans keçirmək olmazdı? Bu doğma yurda necə münasibətədi, necə laqeydlikdi?

Yaxşı ki, Oqtay Zəngilanlı ilə Alı Rəhimoğlu nəsə ciddi bir işlə məşğuldular. Müdrik yaşlarında başlarını aşağı salıb TOPONİMLƏRİ qələmə alırlar, rayonun coğrafi xəritəsinə yenidən cızırırlar...

Yaşı doxsanı keçmiş coğrafişünas alim Məhəmməd Cabbarov isə rəhmətlik Həmzə Vəlinin araşdırmalarını bir dostunun nəşrində öz adından yayımlamaqdadır...

Dönməz Abbasov bir ay əvvəl gözəl bir təşəbbüs irəli sürdü: "Xatirə kimi yadda qalsın deyər bir müsabiqə təşkil edək. Kim bacarır rəsm çəksin, kim bacarır şeir, hekayə, nağıl, meqalə, lap elə inşa yazsın. Yığılıb münisiflər seçək, mükafatlandırma bilməsək də qiymətləndirək onları..." Görün, necə gözəl təklif və təşəbbüsdü... Alınmadı. Söz adamları bir araya gələ bilmədi, quru təkəbbürlərini qırıb gələmmədilər. Bəli, zəngilanlılara məxsus quru təkəbbür!

Elə o üzəndə "Zəngilansız - 25 il" anım tədbirini tək keçirəsi oldum. Tək, yəni zəngilanlı olaraq tək! Abşeron Mərkəzi Kitabxanasında Mələhət Yusifqızının təşkilatçılığı ilə düzənələn tədbir düz beş saat çəkdi. Tədbirə ölkənin müxtəlif bölgələrindən toplaşan qırıxdan çox söz adamı "Hamımız ZƏNGİLANLIYIQ" deyib mənə qürur verdilər. Nə yaxşı ki, belə genişürelki, vətənpərvər insanlar ətrafımızdan əskik deyil.

Şair Ələsgər Taliboğlu yazır:

Sarıb yolların ağına bir gün,
Düşəcəm soluna, sağına bir gün.
Dibsiz dərəsinə, dağına bir gün,
Gedəcəm sevgimin qaldığı yere.

Məcburi köçkünlər üçün Biləcəri qəsəbəsində məzarlıq yer ayrılıb. İndi orda ölü dəfn etməyə yer tapılmır, qəbiristanlıq dolub. Hərdən əzizlərimizin qəbirlərini ziyarət etsək də ruhlarının burada olduğuna inanmırıq. Onların ruhları işğal olunmuş Zəngilanın başı üzərində dolanır, nigaran-nigaran bizim o yurda - vətənə, ataya, anaya, doğmaya, yada - bir sözlə, hər şeyə və hamıya bəslənən ən ülvə insani hiss olan SEVGİMİZİN əbədi kökləndiyi yerə dönəcəyimiz günü, həm də səbirsizliklə gözləyirlər...

ƏLİ BƏY AZƏRİ